

JÁMIYETLIK HÁM EKONOMIKALÍQ ILIMLER

Ruwqılıq tiykarları

МИЛЛИЙ ТӘРБИЯ - МӘНАҰЙ ҚӘДИРИЯТЛАР ДЕРЕГИ

Ф.Назарбаев - ассистент оқытушы

Әжанияз атындағы Нәкіс мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сұзлар: маңавият, миллий-маданий мерос, қадриятлар, одоб-ахлоқ тушунчаси.

Ключевые слова: духовность, национально-культурное наследие, культурные ценности, понятие о воспитанности.

Key words: spirituality, national and cultural inheritance, cultural values, the concept of good breeding.

Миллий тәрбия бериуде инсан шахсын қәлипле-стириуде миллий-мәдений мийрас хәм қәдириятлардан пайдаланыў, хәр бир шахстың мәнаўиятына өзине тән миллий бағдар бериуге хәрекет етиў деп түсиниўге болады. Тәрбия көрген адамлар улыўма инсанийлық қәдириятларды қаншама өзлестирген болса да, бәри-бир олар барлық ўақытта белгили бир миллеттиң ўәкили болып қала береді. Миллетлер қаншама жақынласып кеткен менен олардың ўәкиллери өзиниң мәнаўий көриниси жағынан толық ийкемлесип кетпейди. Қайсы заманда да миллет бар болса, оның мәнаўий камалаты менен байланыслы болған тәрбия-ның өзине тән миллий усыллары, мазмуны хәм бағда-ры да жетилисип бара береді.

Мәнаўият—бул адамзаттың билими, тәжирийбеси, мийнет етиў маманлығы, әдеп-икрамы, ийман исеними, идеологиялық көзқарасларының бир пүтин системасы болып табылады. Биринши Президентимиз И.А.Каримов өз шығармаларында мәнаўият, тәрбия мәселелерине үлкен дыққат аўдарады. Оны биз «...Хәр қандай мәмлекет, хәр қандай миллет жер асты хәм жер үсти байлықлары менен, әскерий қүдирети хәм ислеп шығарыўдағы ис-хәрекетти менен, биринши нәўбетте бәлким, өзиниң жоқары мәденияты хәм мәнаўияты менен күшли» [1:5] деген пикиринен анық уғып алыўымызға болады.

Өсип киятырған жас әўладтың әдеп-икрамлық мәдениятын қәлиплештириуде уллы ойшыллардың алдыңғы ой-пикирлерин үйрениў жүдә әхмийетли. Орта Азия ойшылларының жас әўладтың әдеп-икрамлық мәдениятын қәлиплештириуге бағышланған шығарма-ларын хәм де олардың жәмийеттиң мәнаўий өмирин-деги әхмийетин үйрениў, көрсетип бериў әхмийетли орын ийелейди. Себеби, Орта Азия ойшылларының әдеп-икрам хәккындағы ой-пикирлери, айтып кеткен нәсиятлары сондай қүдиретли күшке ийе, олар жас әўладтың жүрегинде адамгершилилик туқымларының өсип өниўине, үлкен өмир жолына алып шығыўға жәрдемін тийгизип, мәнаўий күш-қуўат береді.

Сонлықтан да биз ушын ардақлы болған Әбиў Насыр Фарабий, Әбиў Райхан Беруний, Әбиў Әлий Ибн Сина, Әлийшер Наўайы, Бердақ, Әжанияз сыяқлы ойшыллардың әдеп-икрамлық көзқараслары хәм қәди-риятларынан жас әўладтың әдеп-икрамлық мәдения-тын қәлиплештириуде, күнделикли турмысымызда кең пайдаланыў мақсетке муўапық.

Әсиресе Орта Азия ойшылларының ишинде ай-рықша Әбиў Насыр Фарабийдиң дәретиўшилиги дыққатқа ылайық. Фарабийдиң дәретиўшилигин үйре-ниў оқытушылардың әдеп-икрам, тәлим-тәрбия та-раўындағы алып баратуғын ислеринде кең имканият-лар жаратады. Фарабий инсан әдеп-икрамы хәккында сөз ете отырып, оның бахалылығын төмендегише сы-патлайды:

1. Бундай адамның барлық ағзалары сондай дәре-жеде жетилисип раўажланған болыўы тийис, ол бул ағзалары менен орынламақшы болған барлық жумыс-ларды аңсатлық пенен әмелге асыратуғын болсын.

2. Барлық мәселени, талқылаў хәм пикир жүрги-зиўди тезден хәм туўры түсине алатуғын, оның мәни-

син шаға алатуғын, сөйлеўшиниң мақсетин, айтылған пикириниң шынлығын тезден аңлай алатуғын болсын.

3. Еслеў яды жүдә күшли болсын. Көрген, еситкен, сезген нәрселердиң бирде-бирейин есинен шығармай, ядында сақлап қалатуғын болсын.

4. Зейини сол дәрежеде илгир хәм өткир болсын, қандай да бир нәрсениң нышанын сезиўи менен бул нышан нени билдиретуғынын тезден билип алсын.

5. Сөзлери анық болсын. Өз ойын хәм айтпақшы болған көзқарасларын анық хәм ашық-айдын баян ете алсын.

6. Билиў хәм оқыўға деген мухаббаты болсын, үйренбекши болған билимин харып-шаршаўды бил-местен аңсатлық пенен өзлестирип алатуғын болсын.

7. Аўқатланыўда, ишимлик қабыллаўда ашкөз болмасын, тәбияты қумар ойынларды ойнаўдан аўлақ болсын хәм олар келтиретуғын ўақты-хошлықтан жеркенетуғын болсын.

8. Хәкыйқатты хәм хәкыйқатлық тәрепдарларын сүйетуғын болсын, өтирикшилерге жийиркенип қарайтуғын болсын.

9. Мәнаўиятын, намыс-хүжданын қәдирлейтуғын болсын, оның руўхы өз тәбияты менен әпиўайы ислерден жоқары хәм мәртлик ислерге жумсалатуғын болсын.

10. Өз тәбияты арқалы әдалатты сүйетуғын хәм әдалатлық ушын гүресетуғын, әдалатсызлық етип жәбир көрсететуғын хәм зулымын өткизиўшилерге ғәзеп пенен қарайтуғын болсын. Өз адамлары хәм басқаларға әдалатлы болсын. Гөззал хәм жақсы еса-планған нәрселерди хәммеге усынған халда адамлар-ды әдалатлылыққа нәсиятлайтуғын, әдалатсызлық ақыбетлерин сапластыратуғын, оларға жол қоймай-туғын болсын.

11. Әдалатлы болсын, бирақ, қайсар болмасын. Әдалат алдында қайсарлық етип өзимшиликке бе-рилмесин, бирақта хәр қандай әдалатсызлық, қый-сықлық алдында салмақлы болсын, өзи зәрүр деп билген нәрсени иске асырыўда қатаң талапшаңлық көрсетип, қорықпайтуғын батыр мәрт болсын, қорқыў хәм эзиликти билмесин» [2:186-187].

Уллы ойшыллардың шығармалары жөнинде түсиник хәм мағлыўматқа ийе болыў хәр бир шах-стың дүньяға көзқарасы, санасы, ой-пикири, сезим-туйғылары, ерки, ис-хәрекетлерине хәм әдеп-икрамлық мәдениятына тәсир етеди. Халқымыздың миллий мәнаўий қәдириятларының, миллий тәрбия усылларының әхмийетин кемейтпестен соны да ай-тып өтиў керек, хәр қандай жағдайда да тәрбия таза миллий өлшемлер шеңберинде қалып кетпеўи тийис.

Жәмийеттиң раўажланыўының барлық басқышларында да тәрбияның мазмуны хәм бағдары миллий хәм улыўма инсанийлық қәдириятлардың үйлесимлиги тийкарында белгиленген.

Миллий мәнаўият улыўма инсанийлық қәдири-ятлардан ажыралған халында камалға келмейди. Бул пикир елимизде әмелге асырылып атырған тәлим-тәрбия ислери бағдарларын белгилеў ушын да үлкен әхмийетке ийе болып табылады

Тәлим-тәрбияның тийкары мақсети - ҳәр бир жеке шахста жоқары әдеп-икрамлық пазыйлетлерди қәлиплестириўден ибарат. Әдеп-икрам болмаса, инсан жәмийетлик шахс дәрежесинде қәлиплеспейди. Әдеп-икрам инсанның өмирге өзін-өзи танытыў өлшемлерин, басқалар менен қатнасықта болыў мәдениатын, хадал ислеп туўры турмыс кешириў өлшемлерин белгилейди.

Инсан шахсының байлығы, искерлиги ең дәслеп мийнет етиў ис-хәрекеті тараўында жүзеге келеди. Мийнет тараўындағы искерлик шахс искерлигининг басқа барлық формаларына қарағанда тийкары белгилеўши болып табылады. Себеби инсанның усы тараўда алған билими, арттырған тәжірийбеси хәм маманлығы хәм т.б. ис жүзинде қолланылады, көзге түседі.

Хәзирги күндеги әхмийетли ўазыйпаларды әмелге асырыўдың зәрүрлиги шәртлерининг бири - инсанның руўхый қалатын өзгерттириўден ибарат. Инсанның санасын, жәмийетлик руўхын нызам шығарыў жолы менен де, буйрық бериў тийкарында да қайта қурып болмайды. Инсан руўхы қайтадан қурылып, жаңаша пикирлеў хәм ислеў тилегин пайда етпесе, экономикада, басқарыўда, тәрбияда, жәмийетлик бағдарда қандайда бир нәрсени өзгерттириў мүшкил.

Хәзирги күндеги ең тийкары, ең әхмийетли ўазыйпа-жәмийет ағзаларын, соның ишинде ең алды менен ер жетип өсип қиятырған жас әўладты қамалға келтириў, олардың жүрегинде миллий идеяны, өз ўатанына садықлық туйғыларын оятыў, өзлигин аңлаў, миллий хәм улыўма цивилизациялық қәдириятлар руўхында тәрбиялаўдан ибарат. Адамлардың санасын, дүньяға көз қарасын өзгертпей турып жәмийетте жүргизилип атырған реформалардан гөзленген мақсетке ерисиў қыйынға соғады. Сонлықтан да елим-

изде тәжірийбесиз жас әўладқа миллий идея тийкарында миллий тәрбия бериў айрықша дыққат орайында турыпты.

Мәнаўий жетик инсан миллет, ўатан ушын жаны ашып қайғыратуғын, миллий санасы раўажланған шахс болып табылады. Миллий сана-миллий мәлпер-мәлперди өзінде сәўлендирген руўхыйлық болады. Миллий сананың қәлиплесиўи әдеўир қурамалы процесс болып, ол миллий мәденият тийкарында қәлиплесиўи, раўажланыўы мүмкин. Миллий мәденият қаншама жетиліскен болса, миллий сананың қәлиплесиўи ушын имканиятлар сол дәрежеде кең болады.

Физикалық жақтан саў-саламат қуўатлы, мәнаўий жақтан жарлы болған адамлар этирапындағы инсанлар ушын пайдаға қарағанда зыяны көбирек болады. Айырым жағдайларда физикалық жақтан саў, бирақта мәнаўий жақтан әззи болған жаслардың жынайтшылық жолына түсип кетип атырғаны да сыр емес. Инсанның мәнаўий жетилисиўинде физикалық тәрбиядан тысқары ақыл тәрбиясының, сондай-ақ эстетикалық, әдеп-икрамлық тәрбияның да әхмийети жоқары екенлиги мәлим. Хәр қандай билим, исеним, әдеп-икрамлық пазыйлетлер ўатанды сүйиўшилиқ пенен тығыз байланыслы болған жағдайда ғана жәмийетлик раўажланыўға тәсир ететуғын күшли мәнаўий факторға айналады. Бүгинги күндеги ең әхмийетли ўазыйпа-жасларда ўатанды сүйиўшилиқ, миллий мақтанш сезимлерин қәлиплестириўди улыўма билим бериў мектеплери, орта арнаўлы кәсиплик билим бериў тараўларында алып барылып атырған тәлим-тәрбия жұмыслары системасының тийкары мақсетине айландырыў болып табылады.

Әдебиятлар

1. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараккиётининг пойдевори. -Т.: «Шарқ», 1998.
2. Абу Носир Фаробий. Фозил одамлар шахри. -Т.: 1993.
3. Юсупов Е. Маънавият асослари. -Т.: 1998.
4. Қодиров Б. Комил инсон тарбиясининг педагогик асослари. -Т.: «Мехнат», 2001.

РЕЗЮМЕ

Мақолада баркамол авлод тарбиясида миллий маънавий тарбия, миллий-маданий меросларимиз, Ўрта Осиё алломаларининг одоб-ахлоқ ҳақидаги фикрлари, қадриятлар, одоб-ахлоқ масалалари кўриб чиқилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются проблемы национального духовного воспитания подрастающего поколения национально-культурного наследия. Автор статьи приводит высказывание мыслителей Средней Азии о национальных ценностях и нравственности.

SUMMARY

The article deals with the issues of national-spiritual education of young generation and national-cultural heritage. It contains the ideas of the great thinkers of Central Asia about national values and moral.

ТЕХНОГЕН ЦИВИЛИЗАЦИЯ ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИНИНГ ИЖОБИЙ ВА САЛБИЙ НАТИЖАЛАРИ

Ж.А.Очилов - мустақил илмий тадқиқотчи Самарқанд давлат университети

Таянч сўзлар: техноген цивилизация, детерминлаштирувчи омиллар, технологик детерминизм, аномал глобаллашув, техноген цивилизация глобаллашуви, инсонпарварлаштириш, янги гуманизм, техноген цивилизация парадигмиси, гуманистик қадриятлар, цивилизациялар глобаллашуви, эффектив глобаллашув.

Ключевые слова: техногенная цивилизация, новый гуманизм, глобализация техногенной цивилизации, гуманизация, парадигма техногенной цивилизации, гуманистические ценности, технологический детерминизм, детерминирующие факторы, глобализация цивилизаций, эффективная глобализация, аномальная глобализация.

Key words: technogenic civilization, determinating factors, anomal globalization, globalization of technogenic civilization, humanization, new humanism, paradigms of technogenic civilization, humanistic values, technological determinism, globalization of civilizations, effective civilization.

Бугун замон ўзгармоқда, унинг талаби, олдимизга қўётган вазифалари тобора ортиб бормоқда.

Шавкат Мирзиёев

Бугунги кунда жаҳонда: ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий соҳаларда кечаётган глобаллашув жараёнлари, бугун инсоният қадриятлари мўлжалларини, цивилизация тақдирини у ёки бу томонга ўзгартириш учун зарур шарт-шароитлар

yaratmoqda. Shuning uchun globalashuv jarayonining ijobiy natijalarini — ommlashitirish, salbiy oqibatlarini — bartaraf qilish muammoalari echimini topish, jahon ham jamiyati diqqat-этибори марказига қўйилмоқда. Хусусан, техноген